

Motion till riksdagen 2025/26:4173

av **Annika Hirvonen m.fl. (MP)**

med anledning av prop. 2025/26:263 Stärkt återvändandeverksamhet

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen avslår proposition 2025/26:263 Stärkt återvändandeverksamhet med undantag för de förslag som gäller verkställighetshinder och rätt till biträde (avsnitt 8–10 i propositionen).
2. Riksdagen antar 17 kap. 6 § regeringens förslag till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716) med den ändringen att den föreslagna uppgiftsskyldigheten på eget initiativ inte ska införas och att uppgiftsskyldighet för berörda myndigheter endast ska gälla på begäran av Polismyndigheten, Migrationsverket eller Säkerhetspolisen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en uppföljning av konsekvenserna av de nya reglerna om verkställighetshinder vid misstanke om brott och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag om att offentligt biträde bör förordnas redan under Polismyndighetens handläggning av frågan om avvisning och även om utlänningen inte har begärt det, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen antar 17 kap. 6 § regeringens förslag till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716) med den lydelse som framgår av motionen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med lagförslag om eventuella följdändringar och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Regeringens proposition är en angiverilag. Bakom rubriken om stärkt återvändandeverksamhet döljer sig en politik som kommer att urholka människors tillit till myndigheter, spä på redan utsatta grupper sårbarhet och leda till att människor håller sig undan

samhället trots att de behöver stöd och hjälp. Det är en politik som inte löser problem med skuggsamhällen, utan gör skuggsamhället mörkare för dem som redan lever där. Rädslan för kontakt med myndigheter riskerar att öka, även i situationer där människor behöver hjälp, skydd eller grundläggande stöd. Den som är utsatt för exploatering, våld eller andra övergrepp kan bli ännu mindre benägen att söka hjälp. Den som redan lever i samhällets utkant pressas längre bort från det gemensamma. Det gör inte Sverige tryggare. Det gör människor mer utsatta och försvagar samhällets möjlighet att upptäcka och motverka utnyttjande.

Regeringens angiverilag innebär sammantaget en kraftigt utbyggd kontrollapparat riktad mot människor som antas sakna rätt att vistas i Sverige. Myndigheter ska i fler fall lämna vidare uppgifter till polisen, trösklarna för inre utlänningskontroller sänks och statens möjligheter att använda tvångsmedel för att klarlägga människors identitet utökas betydligt. Det är en politik som flyttar gränsen för vad staten kan göra mot människor som redan befinner sig i en mycket utsatt situation.

Efter massiv kritik från myndigheter, fackförbund, kommuner, regioner och civilsamhälle går man inte vidare med att låta hälso- och sjukvården, skolan och socialtjänsten omfattas av den nya uppgiftsskyldigheten. Det var viktigt att regeringen backade i dessa delar – men det förändrar inte propositionens grundläggande inriktning och syfte. Regeringen tar fortfarande Sverige i en riktning mot ett samhälle där offentliga verksamheter, vars syfte är att erbjuda hjälp och stöd till människor, får uppgifter som gränspoliser.

Skuggsamhället bekämpas inte genom att göra människor ännu räddare för samhället. Det bekämpas genom ett fungerande mottagande, bättre möjligheter att komma ut ur utsatthet och exploatering och tillgång till grundläggande rättigheter. Regeringens angiverilag gör motsatsen. Den fördjupar utsattheten, ökar risken för diskriminering och skadar den tillit som välfärden, rättsstaten och hela samhället vilar på.

En angiverilag hör inte hemma i ett demokratiskt samhälle

Angiverisystem urholkar tilliten till myndigheter och mellan kollegor på myndigheter och sätter enskilda medarbetare i svåra etiska dilemman. I ett demokratiskt samhälle ska människor kunna möta myndigheter, välfärd och offentliga verksamheter utan rädsla. Riksdagen bör inte godkänna ett förslag om att Sverige ska öppna upp för angiveri, oavsett om olika typer av undantag föreslås för t.ex. vård, skola eller socialtjänst. Själva existensen av en sådan lag urholkar förtroendet för samhällskontraktet. Problemet är inte bara vilka verksamheter som omfattas. Problemet är själva principen: att staten gör angiveri till en del av den offentliga förvaltningens uppdrag.

En angiverilag riskerar inte bara att skada tilliten mellan enskilda och det offentliga, utan också tilliten inom en arbetsplats. Regeringens förslag tvingar in offentliganställda i lojalitetskonflikter mellan lagstiftning, yrkesetik och mänskligt ansvar. I stället för att bygga verksamheter där anställda kan känna trygghet, professionalism och förtroende skapar regeringen en ordning där misstanke och kontroll blir en del av yrkesrollen.

Konsekvenserna stannar inte vid de myndigheter som direkt omfattas. Myndigheter som är i kontakt med de sex statliga myndigheter som omfattas påverkas också. När staten inför en angiverilag sänder den en signal till hela samhället: vissa människor ska inte i första hand mötas som patienter, elever, arbetstagare, grannar eller medmänniskor, utan som potentiella ärenden för polisen. Det påverkar också relationen mellan

människor i vardagen. Det gör samhället kallare, mer misstänksamt och mindre sammanhållet.

Det är särskilt allvarligt eftersom regeringen inte kunnat visa att förslagen är vare sig nödvändiga, effektiva eller proportionerliga i ett demokratiskt samhälle. När staten ges utökade befogenheter att samla in och dela uppgifter om enskilda krävs mycket starka skäl. Det gäller i synnerhet när det handlar om människor i utsatta situationer och om uppgifter som kan få mycket ingripande konsekvenser. Trots detta har regeringen inte presenterat ett tillräckligt underlag för att förslagen faktiskt kommer att leda till att fler som inte har rätt att vistas i Sverige lämnar.

Tvärtom finns starka skäl att befara motsatsen. Svenska Röda Korset har lyft att införandet av angiverilagar är mycket ovanligt ur ett internationellt perspektiv och de få länder som infört liknande system inte sett något ökat återvändande, men däremot ökad utsatthet. Regeringen väljer alltså att gå vidare med långtgående ingrepp i människors liv och i myndigheters uppdrag, utan att kunna visa att åtgärderna lever upp till det uttalade syftet att bekämpa skuggsamhället och öka återvändandet. Det är en anmärkningsvärd brist på proportionalitet.

Myndigheter ska inte vara skyldiga att lämna uppgifter på eget initiativ

Enligt Miljöpartiets mening är förslaget om att vissa myndigheter ska vara skyldiga att lämna uppgifter på eget initiativ när ”det finns anledning att anta att en utlänning saknar rätt att vistas i Sverige” särskilt problematiskt. En stor del av remissinstanserna, däribland Asylrättscentrum, Institutet för mänskliga rättigheter, Rädda Barnen, Service- och kommunikationsfacket (Seko), Sveriges akademikers centralorganisation (Saco), Sveriges Stadsmissioner, Tjänstemännens centralorganisation (TCO) och Vårdförbundet, avstyrker förslaget. Remissinstanserna lyfter bl.a. att förslaget kan medföra en minskad tilltro till det offentliga och leda till att utlänningar undviker myndighetskontakt och inte tar del av rättigheter och förmåner som de har rätt till, bl.a. skola, vård och socialtjänst. Vissa lyfter också att andra länder som har infört liknande åtgärder har sett en ökad utsatthet, exempelvis genom att personer inte vågar anmäla brott.

Kravet på att myndigheter ska lämna uppgifter på eget initiativ är lågt ställt, vilket riskerar att leda till rättsosäkra och godtyckliga bedömningar. Några remissinstanser, bl.a. Asylrättscentrum, Institutet för mänskliga rättigheter, Rädda Barnen, Svenska Röda Korset, Saco, Seko och Sveriges Stadsmissioner, anser att det finns en risk för att även information om personer som har rätt att vistas i landet kan komma att lämnas ut.

Flera berörda myndigheter har pekat på just dessa problem. Försäkringskassan har varnat för att det låga beviskravet och den begränsade utredningsskyldigheten kan leda till underrättelser av begränsat värde, och därmed försämra effektiviteten i kontroll- och återvändandearbetet. Kriminalvården har lyft risken för att det klientnära arbetet påverkas negativt, att förtroendet för sekretesskyddet urholkas och att personal tvingas göra bedömningar som ligger utanför myndighetens ordinarie uppdrag. Kronofogdemyndigheten har framhållit att det normalt inte ingår i myndighetens uppdrag att utreda om personer har rätt att vistas i landet. Pensionsmyndigheten har konstaterat att konsekvenserna inte fullt ut kan bedömas.

Ett par remissinstanser framhåller att risken för tillitsskada sannolikt skulle minska väsentligt om utlämnande av uppgifter inte sker på eget initiativ, utan att de

verkställande myndigheterna i stället får begära uppgifterna när de faktiskt behöver dem. Miljöpartiet delar den uppfattningen. Vi föreslår därför, i de fall där riksdagen inte avslår propositionen, att den föreslagna skyldigheten för berörda myndigheter att lämna uppgifter på eget initiativ inte införs. En ordning där uppgifter endast lämnas på begäran av Polismyndigheten, Migrationsverket eller Säkerhetspolisen skulle minska risken för godtyckliga bedömningar, samtidigt som staten även fortsättningsvis har möjlighet att inhämta relevanta uppgifter i konkreta ärenden. En sådan avgränsning är nödvändig för att stärka rättssäkerheten, värna myndigheternas ordinarie uppdrag och minska risken för att människor av rädsla undviker kontakt med det offentliga. Vi föreslår därför en ändring i utlänningslagen (2005:716) så att den föreslagna uppgiftsskyldigheten på eget initiativ i 17 kap. 6 § inte införs och att uppgiftsskyldighet för berörda myndigheter endast ska gälla på begäran av Polismyndigheten, Migrationsverket eller Säkerhetspolisen.

För att ytterligare stärka rättssäkerheten i processen, uppmanar vi regeringen att göra en uppföljning av konsekvenserna av de nya reglerna om verkställighetshinder vid misstanke om brott. Det är främst konsekvenserna för de berörda individernas rätt till bistånd samt hälso- och sjukvård som behöver följas upp.

Regeringen bör också återkomma med förslag om att offentligt biträde bör förordnas redan under Polismyndighetens handläggning av frågan om avvísning.

Angiverilagen bekämpar inte skuggsamhället, den gör det bara mörkare

Regeringen medger själv att förslagen kan minska tilltron till de myndigheter som omfattas och minska benägenheten att vända sig till dem. Det är mycket allvarligt. När regeringen själv inser risken att människor av rädsla kommer att undvika kontakt med myndigheter, men ändå går vidare med förslaget, visar det hur långt Tidöpartierna är beredda att gå i sin jakt på människor som lever i Sverige utan papper. En politik som får människor att avstå stöd, information och rättigheter är inte en politik som stärker samhället. Den försvagar det. Det kan i förlängningen leda till ökad utsatthet, större utanförskap och ett växande skuggsamhälle, vilket även flera remissinstanser påpekar. Förslag som regeringen beskriver som ett sätt att motverka skuggsamhället riskerar att förstärka det.

För människor som lever i papperslöshet eller i osäkra migrationsrättsliga situationer kan alla kontakter med det offentliga upplevas som riskfyllda. Läkare vittnar redan nu om gravida kvinnor som inte vågar gå till mödravården eller föda barn på sjukhus av rädsla för att deras uppgifter ska lämnas vidare. Eftersom varje nyfött barn omgående registreras hos Skatteverket, som omfattas av informationsplikten, ser vi en risk att fler väljer bort säkerheten i att föda barn på sjukhus.

Läkare i Världen har visat hur felaktiga vårdfakturor redan i dag kan få människor att avstå från vård. I deras rapport beskriver en papperslös tvåbarnsmamma hur hon efter en förlossning fick en faktura på flera tusen kronor, trots att hon hade rätt att betala 50 kronor, och därefter blev rädd och inte vågade gå tillbaka till sjukhuset. En annan kvinna, gravid i sjunde månaden, beskriver hur en faktura efter ett läkarbesök gjorde henne rädd för att söka mödravård. När regeringen samtidigt föreslår att Kronofogdemyndigheten ska omfattas av uppgiftsskyldigheten förstärks den rädslan: även indirekta

kontakter med myndigheter kan uppfattas som en risk. Det räcker för att människor ska hålla sig undan vård och stöd som de har rätt till.

Det är därför djupt motsägelsefullt att regeringen å ena sidan säger sig vilja minska skuggsamhället, men å andra sidan lägger fram förslag som riskerar att göra livet i skuggsamhället ännu mer otryggt, slutet och utsatt. Ett skuggsamhälle bekämpas inte genom att öka rädslan för myndigheter. Det bekämpas genom rättssäkra processer, tillgång till grundläggande rättigheter, skydd mot exploatering och möjlighet att vända sig till samhället utan rädsla. När människor inte vågar söka vård, inte vågar anmäla brott och inte vågar be om hjälp skapas större utrymme för oseriösa arbetsgivare, kriminella aktörer och våldsutövare att utnyttja dem.

Förslaget riskerar leda till diskriminering

Inre utlänningskontroller måste omgärdas av tydliga rättssäkerhetsgarantier. De måste bygga på konkreta omständigheter, vara proportionerliga och utföras med respekt för människors integritet och grundläggande rättigheter. De får inte utformas så att människor riskerar att kontrolleras på vaga grunder, på grund av hur de ser ut, vilket namn de har eller vilket språk de talar.

I denna del ser vi stora risker med regeringens förslag. Den sänkta tröskeln för inre utlänningskontroller och den föreslagna uppgiftsskyldigheten öppnar för uppenbara risker för rasprofilering och etnisk profilering. Diskrimineringsombudsmannen och Institutet för mänskliga rättigheter har båda varnat för dessa risker.

Även förslaget om att omhänderta och undersöka elektronisk kommunikationsutrustning vid inre utlänningskontroller innebär ett mycket långtgående intrång i den personliga integriteten. En mobiltelefon, dator eller liknande innehåller ofta känslig information inte bara om den enskilde, utan också om familj, vänner och andra kontakter. För många är mobiltelefonen dessutom det främsta sättet att kommunicera, ta del av samhällsinformation samt sköta kontakter med arbete, skola, vård och omsorg. Att sådan utrustning ska kunna hållas kvar under så lång tid som tre månader är orimligt och oproportionerligt i förhållande till syftet att klargöra någons identitet.

Svenska kyrkan har också föreslagit att diskrimineringslagen bör utvidgas så att Diskrimineringsombudsmannen får möjlighet att utöva tillsyn över utlänningskontrollerna, för att säkerställa att de uppfyller lagens krav och för att möjliggöra ansvarsutkrävande om en person utsätts för diskriminerande behandling. Det är relevanta synpunkter som regeringen inte har tagit tillräcklig hänsyn till. Vi får aldrig acceptera att människor riskerar att bli föremål för kontroll på grund av föreställningar om ursprung, hudfärg, språk eller etnicitet.

Ingen ska behöva leva i skuggsamhället

Skuggsamhällen blir mörkare när människor lever i fattigdom, utsatthet och rädsla, när de inte vågar vända sig till myndigheter och riskerar att utnyttjas på arbetsmarknaden eller i andra beroendeförhållanden. Därför måste politiken inriktas på att minska utsattheten, stärka tillgången till grundläggande rättigheter, bekämpa arbetslivskriminalitet och människohandel, värna barns rätt till skolgång och säkerställa att människor vågar söka hjälp när de utsätts för brott.

Människor som lever i papperslöshet i Sverige har redan mycket få rättigheter. De lever ofta med en ständig oro för att upptäckas, utnyttjas eller skickas tillbaka till en situation de fruktar. Men även papperslösa har grundläggande rättigheter. De har rätt till vård som inte kan vänta, och barn har rätt till skolgång. Barn har rätt till trygghet, utveckling och kontakt med vuxna utanför den egna familjen. Den som är sjuk, gravid, utsatt för våld eller exploaterad på arbetsmarknaden ska våga söka hjälp. Det är inte eftergifter. Det är grundläggande mänskliga rättigheter.

Redan i dag finns stora problem med att personer som behöver vård inte vågar vända sig till vården. En angiverilag riskerar att förstärka den rädslan. Regeringen har visserligen backat från att låta vården, skolan och socialtjänsten omfattas av den nya uppgiftsskyldigheten på eget initiativ. Men det löser inte grundproblemet. För människor som redan har låg tillit till myndigheter är det inte självklart vilka myndigheter som omfattas, vilka som undantas och vilka uppgifter som kan vandra vidare. När staten inför en angiverilag, även om den formellt begränsas till vissa myndigheter, skickas signalen att kontakt med det offentliga kan vara farlig. Den signalen riskerar att räcka för att människor ska hålla sig undan.

En angiverilag riskerar också att göra människor mer sårbara för arbetslivskriminalitet och människohandel. Den som inte vågar kontakta myndigheter vågar inte heller anmäla en arbetsgivare som håller inne lön, hotar eller utnyttjar någon eller tvingar någon att arbeta under orimliga villkor. Den som är rädd för polisen vågar inte vittna. Den som fruktar att ett myndighetsbesök kan leda till utvisning vågar inte söka skydd från våld i nära relation, hedersrelaterat förtryck, sexuellt utnyttjande eller människohandel. Det är just så skuggsamhället växer: när människor tvingas välja mellan att söka hjälp och att riskera allt.

Samtidigt måste det finnas en human och rättssäker ordning för personer vars beslut om utvisning eller avvisning inte kan verkställas. Människor kan inte skickas till länder där de riskerar förföljelse, tortyr eller andra allvarliga kränkningar. I stället för att lämna människor i ett långvarigt rättsligt limbo måste verkställighetshinder beaktas tidigt och prövas rättssäkert. Den som under lång tid inte kan återvända ska inte tvingas leva år efter år utan trygghet, rättigheter eller möjlighet att bygga ett liv.

När verkställighetshinder blir långvariga får det en mängd konsekvenser för den enskilde och samhället. Till att börja med riskerar människor att hamna i ett rättsligt limbo – utan möjlighet att fullt ut delta i samhället, men samtidigt utan att utvisningen kan genomföras. Därför måste rättssäkerheten kring prövningen av verkställighetshinder stärkas: beslut och bedömningar enligt 12 kap. 18 § utlänningslagen behöver kunna överklagas, och regeringen bör genomföra de övriga förslag som lagts fram i utredningen om praktiska verkställighetshinder, så att systemet blir mer rättssäkert, förutsebart och humant. Reglerna för verkställighetshinder och rätten till ny prövning av frågan om verkställighetshinder behöver förändras i enlighet med de förslag som lagts fram i SOU 2017:84 gällande praktiska verkställighetshinder.

Sverige är skyldigt att säkerställa grundläggande fri- och rättigheter, såsom skyddet för privatliv och familjeliv, förbud mot diskriminering och barns rättigheter, för alla som befinner sig i landet. Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde, frihet och värdighet. Förvaltningen ska präglas av saklighet och opartiskhet. Regeringens proposition lever inte upp till dessa krav.

Sidoinformation måste bort ur lagen

Ett särskilt allvarligt problem i förslaget är hanteringen av sidoinformation – uppgifter som en tjänsteman får kännedom om utanför den direkta myndighetsutövningen. Bland annat DIK, Sveriges Lärare och Akademikerförbundet SSR varnar för att förslaget innebär att tjänstemän måste rapportera information som de kan ha fått vid möten, samtal och inspektioner, eller för lärare i undervisning inom Kriminalvården, som inte är direkt kopplade till en individs vistelserätt. De påpekar att uppgiftsskyldigheten inträder när en tjänsteman eller lärare har ”anledning att anta” att en individ saknar rätt att vistas i landet. Denna formulering saknar rättslig precision och riskerar att leda till godtyckliga beslut.

Miljöpartiets uppfattning är att ansvaret för uppgiftsskyldigheten inte bör ligga på den enskilda tjänstemannen. Vi föreslår därför att kravet på sidoinformation tas bort från lagen. Det innebär att riksdagen bör anta förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716) 17 kap 6 § med följande korrigerings:

Regeringens förslag

När det finns anledning att anta att en utlänning saknar rätt att vistas i Sverige ska Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Pensionsmyndigheten och Skatteverket, på eget initiativ, lämna följande uppgifter som de förfogar över till Polismyndigheten:

1. utlänningens namn, födelsetid och medborgarskap,
2. utlänningens personnummer, samordningsnummer, dossiernummer hos Migrationsverket eller motsvarande nummer,
3. utlänningens bostadsadress eller annan uppgift om var utlänningen varaktigt eller regelbundet vistas,
4. utlänningens telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar kontaktuppgift,
5. uppgift om att myndigheten har utländska handlingar om utlänningens identitet, och
6. de omständigheter som ligger till grund för myndighetens antagande att utlänningen saknar rätt att vistas i landet.

De uppgifter som avses i första stycket ska inte lämnas om det är uppenbart obehövligt.

Miljöpartiets förslag

När det finns anledning att anta att en utlänning saknar rätt att vistas i Sverige ska Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Pensionsmyndigheten och Skatteverket, på eget initiativ, lämna följande uppgifter som de förfogar över till Polismyndigheten:

1. utlänningens namn, födelsetid och medborgarskap,
2. utlänningens personnummer, samordningsnummer, dossiernummer hos Migrationsverket eller motsvarande nummer,
3. utlänningens bostadsadress eller annan uppgift om var utlänningen varaktigt eller regelbundet vistas,
4. utlänningens telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar kontaktuppgift,
5. uppgift om att myndigheten har utländska handlingar om utlänningens identitet, och
6. de omständigheter som ligger till grund för myndighetens antagande att utlänningen saknar rätt att vistas i landet.

De uppgifter som avses i första stycket ska inte lämnas om det är uppenbart obehövligt.

Uppgiftsskyldigheten gäller inte uppgifter som omfattas av sekretess enligt 17 kap. 1 och 2 §§, 18 kap. 1–3 §§, 22 kap. 2 §, 24 kap. 8 §, 25 kap. 1–8 och 15 §§, 28 kap. 2 § och 40 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Uppgiftsskyldigheten gäller inte uppgifter som omfattas av sekretess enligt 17 kap. 1 och 2 §§, 18 kap. 1–3 §§, 22 kap. 2 §, 24 kap. 8 §, 25 kap. 1–8 och 15 §§, 28 kap. 2 § och 40 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Annika Hirvonen (MP)

Mats Berglund (MP)

Jan Riise (MP)

Ulrika Westerlund (MP)

Camilla Hansén (MP)

Nils Seye Larsen (MP)